

Erdei Ildikó

Szórvány és oktatás¹

Diaspora and Education

Differentiated teaching materials, camps and other programmes in the mother tongue, and the formation of teachers' groups that could effectively manage distance learning programmes might have an important role in the mother-tongue education of the diaspora Hungarians in Temes county in Transylvania

**1. Temes megye szórványmagyarsága –
az adatok tükrében**

Temes megye vegyes nemzetiségi összetételére vall, hogy mintegy 17 nemzetiséget jegyeztek az 2002-es népszámláláskor. A magyar lakosság száma 51 412 személy volt, ami 7,58%-nak felel meg. Temes megye olyan földrajzi-történelmi adottságokkal rendelkezik, melyben több fontosabb „szórványkategória”² (kialakulás és népesség-elhelyezkedés szerint) is felismerhető: telepés diaszpóra, történelmi maradék, „foszlánymagyarság”, kisvárosi, illetve nagyvárosi szórvány, szigetfalvak. Ha a többségi nemzethez viszonyított számbeli arányokat vesszük alapul, a skála rendkívül széles: találunk néhány olyan települést is, ahol a magyarság többségben él, de jellemzőbbek azok, ahol a magyarság alig éri el a 10%, vagy még azt sem és ebből kifolyólag halmozottan hátrányos nyelvi-etnikai helyzetben él.

A magyarság lakhely szerint körülbelül fele-fele arányban oszlik meg Temesvár és a vidék között. Az 1992-es népszámláláskor csupán két községben (Bárna és Secas) nem jegyezték magyar nemzetiségű lakosokat. Ez is azt jelzi, hogy a magyar lakosság erősen szétszórta a megye egész területén, a magyarság aránya viszont a legtöbb községben nagyon alacsony. Településtípusok szerint vizsgálva a magyar lakosság számát, illetve arányát, a következő helyzet körvonalazható:

Tekintettel arra, hogy a 2002-es népszámlálási adatok feldolgozása még folyamatban van, a falvak szintjén történő jelenlegi helyzetkép körvonalazására nincs lehetőségünk.

A Temes megyei városok helyzetét az 1. táblázat szemlélteti.

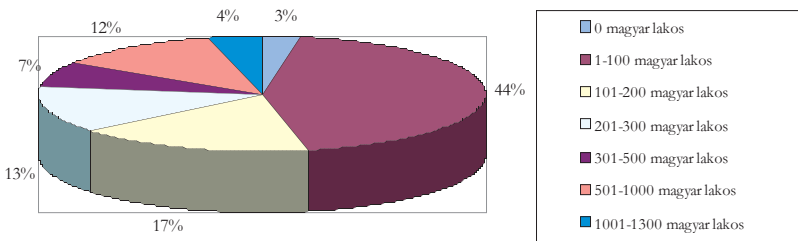
A városok és községek szintjén egyetlen olyan sincs, ahol a magyarság többségben lenne. A listát Végvár község vezeti 42,19%-al.

A megyében 75 község és 318 falu van. A községek a magyar lakosság száma szerint az 1. ábrán látható eloszlást mutatják

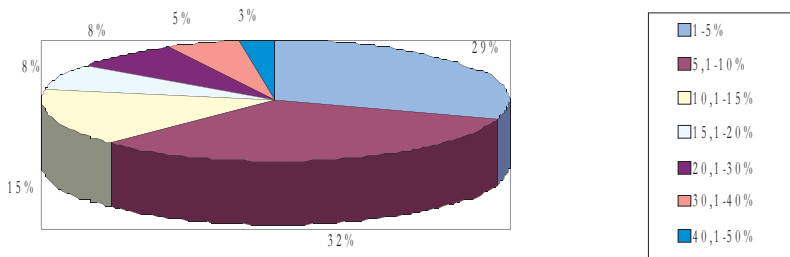
¹ A dolgozat annak az átfogó tanulmánynak a „kivonata”, amely többéves közös gondolkodás, tervezés eredménye. A „közös gondolkodó” csapat tagjai: Halász Éva, Halász Ferenc, Heinrich József, Kiss Ferenc, Makkai Tünde, Mészáros Ildikó, Ungor Ilona, Virginás Tar Judit, Anderwald Róbert és sok más pedagóguskolléga.

² Vetési L., 2000, Szórványstratégia – nemzetstratégia. Tervezet a romániai szórványmagyarság közösségépítéséhez és közösségi rehabilitációjához, *Magyar Kisebbség*, (VI.), 20, 172–214

Város	Magyarok száma	Magyarok aránya
Temesvár	25 131	7,90%
Lugos	4 262	9,56%
Nagyszentmiklós	1 224	9,46%
Zsombolya	1 649	14,83%
Buziásfürdő	364	4,71%
Facsád	312	4,33%
Delta	1 143	17,80%

Azok a községek, ahol a magyarság száma legalább 100 (összesen 40 ilyen község van a megyében) a magyar lakosság aránya szerint a következő kép mutatható (2. ábra):

Tanulságos viszont a magyar igazolványok iránti kérelmek száma szerint megvizsgálni a településeket, bár természetesen itt más tényezők is befolyásolják az adatok nagyságát. Temes megyében 2003. február végéig összesen 6116 kérelmet nyújtottak be, ebből 92 igénylő más megyéből származik. A megmaradt 6024 kérelem a megye 80 településéről érkezett. Figyelemre méltó az a tény, hogy a települések több mint felének az esetében – 44 település esetében – a leadott kérvények száma kevesebb mint 10, a 44 településből pedig 19-en csak 1(!) igénylő volt (legalábbis az irodák egyéves működése alatt). Ezek az adatok is kiemelik azt a tényt, hogy a magyar lakosság szóródása a megyében igen magas, a szórványközösségek jelentős része halmozottan hátrányos nyelvi–etnikai–kulturális környezetben él.

2. Temes megyei oktatási helyzetkép³

2.1. A magyar tannyelvű óvoda- és iskolahálózat

Temes megye magyar nyelvű oktatási hálózata a 2002–2003-as tanévben **23 óvodát** (a magyar óvodák aránya 6,43%), **17 általános iskolát** számlál (a magyar általános iskolák aránya 5,12%), ebből nyolc I – IV. osztályos, kilenc I – VIII. osztályos és **2 középiskolát** (a magyar középiskolák aránya 4,0%), ebből egy I – XII. osztályos és egy IX– XII. osztályos intézmény. A szakoktatási hálózatról nem beszélhetünk: egyetlen líceumi szintű szakosztály működik (közgazdasági profillal), szak-, illetve inasiskolákban nem folyik magyar nyelvű oktatás. Teljes mértékben hiányzik az intézményesített magyar nyelvű kiegészítő (speciális) oktatás.

Az oktatási intézmények többsége (három iskola és három óvoda kivételével) tagozatként működik. Az iskolák állandó gyermeklétszám-csökkenéssel küzdenek (1990–2002 között az apadás meghaladja a 40%-ot). A statisztikai adatok szerint a magyar, illetve egyes házasságból származó gyermekek 25%-a igényli a magyar tannyelvű óvodát és iskolát, bár az *Élő kapcsolat* program során végzett felmérések adatai azt jelzik, hogy a román tannyelvű intézmény választásának oka elsősorban az, hogy a gyerekek már nem beszélnek/vagy alig beszélnek a magyar nyelvet.

A magyar tannyelvű oktatási intézményekben 180 pedagógus dolgozik, ezek közül 31 óvónő, 33 tanító és 116 tanár. Az óvónők 80%-a, a tanítók 94%-a szakképzett pedagógus. Egyre nagyobb problémát jelent a szakképzett tanárok biztosítása főként vidéken, de bizonyos szakok betöltése a temesvári iskolákban is gondot jelent.

A romániai szörvány megyék oktatási helyzetének viszonylatában Temes megye általában a sereghajtók között helyezkedik el (*2. táblázat, 3. ábra*). A 2. táblázatban bemutatott illetve a 3. ábrával szemléltetett helyzetkép az 1999–2000-es évi beiskolázási adatokat veszi alapul⁴ (Murvai, 2001):

2. táblázat

Megye	Magyar lakosság aránya (%)	A megye tanulóinak száma	Magyarul tanul	%
Arad	12,5	82 051	3299	4,0
Bákó	0,6	147 366	219	0,1
Beszterce–Naszód	6,5	66 522	1750	2,6
Brassó	9,8	118 640	4107	3,4
Fehér	6,0	75 531	2143	2,8
Hunyad	6,1	94 600	1168	1,2

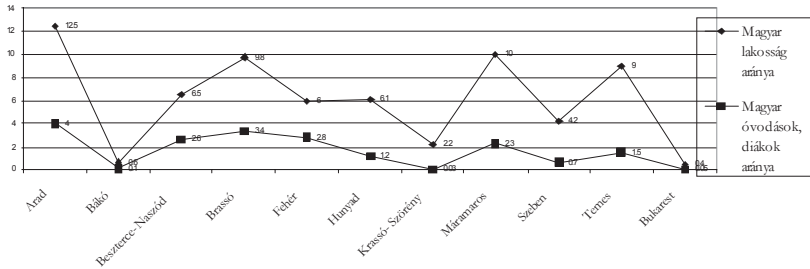
A táblázat folytatódik!

³ Ebben a fejezetben az 1992-es népszámlálási adatokra hivatkozunk, tekintettel arra, hogy a 2002-es népszámlálásról csak ideiglenes, illetve részeredményekkel rendelkezünk.

⁴ Murvai L., 2001, Magyar nyelvű oktatás szörványban = Bodó B. (szerk.), *Szörvány és iskola. Elemzések és programok a szörványoktatás témaköréből*, Iskola Alapítvány, Kolozsvár.

Megye	Magyar lakosság aránya (%)	A megye tanulóinak száma	Magyarul tanuló	%
Krassó-Szörény	2,2	65 478	25	0,03
Máramaros	10	107 391	2477	2,3
Szeben	4,2	87 918	671	0,7
Temes	9,0	123 900	1895	1,5
Bukarest	0,4	377 653	204	0,05

A 3. ábra a magyar lakosság arányát, valamint a magyarul tanuló óvodások, tanulók arányát szemlélteti a szörványmegyékben:

A következőkben (3. táblázat) Temes megye iskola- és óvodahálózatát településre bontva mutatjuk be:

3. táblázat

A település neve	Lélekszám	Magyar tagozatos iskolák/óvodák	Magyar osztályok/csoportok száma	Magyar nyelven oktató pedagógusok száma
Temesvár/ Timișoara	összesen: 334 115 ebből magyar: 31 785	1-es számú I–VIII. osztályos Iskola	I–IV. osztály: 4 o. V–VIII. osztály: 3 o.	4 tanító 7 tanár
		25-ös számú I–VIII. osztályos Iskola	I–IV. osztály: 1 o.	1 tanító
		26-os számú I–VIII. osztályos Iskola	I–IV. osztály: 2 o. V–VIII. osztály: 4 o.	2 tanító 10 tanár
		Gerhardinum Római Kat. Líceum	IX–XII. osztály: 4 o.	13 tanár
		Bartók Béla Elméleti Líceum	I–IV. osztály: 7 o. V–VIII. osztály: 8 o. IX–XII. osztály: 12 o.	7 tanító 41 tanár
		5-ös számú Óvoda	1 vegyes csoport	1 óvónő

A település neve	Lélekszám	Magyar tagozatos iskolák/óvodák	Magyar osztályok/csoportok száma	Magyar nyelven oktató pedagógusok száma
		6-os számú Óvoda	1 vegyes csoport	1 óvónő
		10-es számú Óvoda	1 vegyes csoport	1 óvónő
		12-es számú Óvoda	1 vegyes csoport	1 óvónő
		11-es számú Napközi	1 vegyes csoport	2 óvónő
		12-es számú Napközi	1 vegyes csoport	1 óvónő
		26-os számú Napközi	1 vegyes csoport	2 óvónő
Lugos/Lugoj	összesen: 50 939 ebből magyar: 5442	5-ös számú I–VIII. osztályos Iskola	I–IV. osztály: 2 o. V–VIII. osztály: 4 o.	2 tanító 8 tanár
		6-os számú Napközi	2 csoport	3 óvónő
Zsombolya/ Jimbolia	összesen: 11 373 ebből magyar: 1627	1-es számú I–VIII. osztályos Iskola	I–IV. osztály: 1 o. V–VIII. osztály: 4 o.	1 tanító 4 tanár
		2-es számú Óvoda	1 vegyes csoport	1 óvónő
Nagyszentmiklós/Sân- nicolau Mare	összesen: 13 979 ebből magyar: 1300	1-es számú I–VIII. osztályos Iskola	I–IV. osztály: 1 o. V–VIII. osztály: 4 o.	1 tanító 5 tanár
		3-as számú Napközi	2 vegyes csoport	3 óvónő
Detta/Deta	összesen: 7142 ebből magyar: 1407	Szent Mihály Líceum	I–IV. osztály: 1 o.	1 tanító
		3-as számú Óvoda	1 vegyes csoport	1 óvónő
Bodófalva/Bodo	összesen: 448 ebből magyar: 395	I–IV. osztályos Iskola	I–IV. osztály: 1 o.	1 tanító
		Óvoda	1 vegyes csoport	1 óvónő
Csanád/Cenad	összesen: 3991 ebből magyar: 734	I–VIII. osztályos Iskola	I–IV. osztály: 2 o.	2 tanító
		Óvoda	1 vegyes csoport	1 óvónő
Csanád/Cenad	összesen: 3991 ebből magyar: 734	I–VIII. osztályos Iskola	I–IV. osztály: 2 o.	2 tanító
		Óvoda	1 vegyes csoport	1 óvónő
Gátalja/Gătaia	összesen: 7900 ebből magyar: 1200	2-es számú Óvoda	1 vegyes csoport	1 óvónő
Igazfalva/ Dumbrava	összesen: 2798 ebből magyar: 615	I–VIII. osztályos Iskola	I–IV. osztály: 1 o. V–VIII. osztály: 3 o	1 tanító 6 tanár
		Óvoda	1 vegyes csoport	1 óvónő

A település neve	Lélekszám	Magyar tagozatos iskolák/óvodák	Magyar osztályok/csoportok száma	Magyar nyelven oktató pedagógusok száma
Ótelek/Otelec	összesen: 960 ebből magyar: 880	I–VIII. osztályos Iskola	<i>I–IV. osztály: 2 o. V–VIII. osztály: 4 o</i>	2 tanító 4 tanár
		Óvoda	<i>1 vegyes csoport</i>	1 óvónő
Ötvösd/Orvești	összesen: 279 ebből magyar: 211	I–IV. osztályos Iskola	<i>I–IV. osztály: 1 o.</i>	1 tanító
		Óvoda	<i>1 vegyes csoport</i>	1 óvónő
Pusztakeresztúr/Cherestur	összesen: 503 ebből magyar: 398	I–IV. osztályos Iskola	<i>I–IV. osztály: 1 o.</i>	1 tanító
		Óvoda	<i>1 vegyes csoport</i>	1 óvónő
Rékás/Recaș	összesen: 5085 ebből magyar: 931	Rékási Elméleti Líceum	<i>I–IV. osztály: 1 o.</i>	1 tanító
Szapárfalva/Țipari	összesen: 752 ebből magyar: 560	I–IV. osztályos Iskola	<i>I–IV. osztály: 1 o.</i>	1 tanító
		Óvoda	<i>1 vegyes csoport</i>	1 óvónő
Torontálkeresztés/Cruceni	összesen: 450 ebből magyar: 370	Óvoda	<i>1 vegyes csoport</i>	1 óvónő
Újmosnica/Moșnița Nouă	összesen: 1900 ebből magyar: 470	Óvoda	<i>1 vegyes csoport</i>	1 óvónő
Újszentés/Dumbrăvița	összesen: 2300 ebből magyar: 1300	I–VIII. osztályos Iskola	<i>I–IV. osztály: 2 o. V–VIII. osztály: 4 o.</i>	1 tanító 5 tanár
		Óvoda	<i>1 vegyes csoport</i>	1 óvónő
Végyvár/Tormac	összesen: 1600 ebből magyar: 1200	I–VIII. osztályos Iskola	<i>I–IV. osztály: 2 o. V–VIII. osztály: 4 o.</i>	2 tanító 10 tanár
		Óvoda	<i>3 csoport</i>	3 óvónő

A bemutatott településeken kívül nyolc helységben (**Buziásfürdő, Csene, Facsád, Gyér, Magyarszentmárton, Törökszakos-Ötvösd, Újvár, Varjas**) folyik (csak) fakultatív magyar nyelvoktatás. Az erre vonatkozó adatokat a 4. fejezetben mutatjuk be.

2.2. Kiegészítő oktatási formák

A kiegészítő oktatási formák közül a következők lehettek fel:

TÁNCHÁZ-MOZGALOM

A táncmozgalom nagymértékben hozzájárul nemzeti- és ezen belül a kisebbségi öntudat kialakulásához, a hagyományok megőrzéséhez és továbbadásához. Szórványvidéken, ahol a beolvadás aránya átlagon felüli, a táncmozgalom kialakulása és megerősödése kiszélesíti a megmaradást elősegítő tevékenységek tárát.

A táncházmozgalom alapjait sikerült az elmúlt években lefektetni szegedi táncoktatók hathatós segítségével. Jelenleg tíz hagyományörző gyermek-táncsoport működik a megyében (az újszentesi Tulipán, a végvári Muskátlí, a csanádi Vadrózsa, a temesvári Bokréta, a dettai Búzavirág, a nagyszentmiklósi Kék tulipán stb.), hagyományossá váltak a műhelyként működő nyári néptánc táborok (Végvár, Zold, Csanád). Jelenleg is folyik a néptánc-oktatók képzése is (hétvégi képzések negyed-évenként), örvendetes, hogy elsősorban a tanítók vállalták fel ezt a fontos és nemes feladatot.

ANYANYELVI VERSENYEK

Rendszerek az iskolai szintű, illetve a megyei szintű anyanyelvi vetélkedők. Temes megye mindig képviselteti magát az országos szintű vetélkedőkön, versenyeken is. Az elemi osztályok szintjén jellegzetesek a mesemondóversenyek, az V–VIII. osztályosok valamint a középiskolások szintjén a szavalóversenyek, valamint a nyelvi játékokból álló csapat-vetélkedők. A megyei szintű tevékenységeket általában a Bartók Béla Líceum Iskolanapjai, illetve az Anyanyelvi Napok alkalmával szervezik meg.

ANYANYELVI TÁBOROK

Anyanyelvi tábort 2001-től szerveznek a megyében hagyományteremtő szándékkal. Ebben a Zoldon megrendezésre kerülő táborban főleg vegyes házasságból származó vagy román nyelvű óvodába járó, szeptemberben iskolába- induló gyerekek vesznek részt. A programnak, amelyet szakképzett óvónők és tanítónők vezetnek, az a célja, hogy a gyerekek magyar nyelvtudása gyarapodjon, kifejezőképességük fejlődjön. A kétéves tapasztalat azt jelzi, hogy a táborban megforduló gyerekek szülei fogékonyabbak lesznek a magyar iskola iránt, fontosnak fogják tartani az anyanyelvű oktatás nyújtotta lehetőségek kihasználását.

KÉPESÉGFEJLESZTŐ, KÖRI FOGLALKOZÁSOK

Bár ez a típusú iskolán kívüli tevékenység nem fizetett tevékenység, mégis a nagyobb (általában a nyolc osztályos általános) iskolák mindegyikében folyik valamilyen kör-i foglalkozás. Ezek közül a leggyakoribbak a színjátszó-, illetve bábcsoportok, irodalmi körök, énekkarok, népdalkörök, rajz-körök, újságírókörök.

GYERMEK- ÉS IFJÚSÁGI SZABADIDŐS PROGRAMOK

A tanítók és osztályfőnökök által szervezett szabadidős programokon kívül kevés ilyen irányú kezdeményezés van a megyében. Ezek közül elsősorban a TeMISZ-nek (Temesvári Magyar Ifjúsági Szervezet) a Gyermeknap, illetve Mikulás-napi programjai, valamint a természetbarát gyermekeket magába tömörítő Sziporka-klubja váltak hagyományossá. Ugyancsak biztató volt a főként bartókos nagydiákokból verbuválódott Zabhegyező gyermekanimátor csapat, mely rendszeres időközönként Játszóházakat szervezett a temesvári óvodások és kisiskolások részére, de jelenleg nem működik.

2.3. Az anyanyelvű oktatás támogatói avagy az oktatási „környezet” néhány fontos eleme

A Temes megyei **Tanfelügyelőség** keretén belül a magyar oktatási ügyekért egy fél állásra jogosult tanfelügyelő felel. Munkaköri leírásának fontosabb elemei: a magyar tannyelvű oktatással kapcsolatos hálózati kérdések, beiskolázási problémák, tanszemélyzeti ki-nevezések, vizsgák lebonyolítása, tantárgyversenyek és egyéb iskolán kívüli tevékenységek szervezése, lebonyolítása, ellenőrzése, valamint a magyar tannyelvű csoportokban, osztályokban tanító óvónők, tanítók és a magyar nyelv és irodalom-szakos tanárok munkájának szakfelügyelete.

A megyei magyar közösség **érdekvédelmi szervezetének**, a Temes megyei RMDSZ-nek a munkájában az oktatási kérdések jelentős helyet foglalnak el, hiszen ez a terület mindig is prioritást jelent a közösség megmaradása, illetve fejlődése szempontjából. A szervezet oktatáspolitikáját az *oktatási munkacsoport* alakítja, melyben a választott területi képviselők mellett a különböző oktatási intézmények képviselői is jelen vannak.

Az **önkormányzatok** tekintetében köztudott, hogy 2001 januárjától az oktatási intézmények ezek közvetlen tulajdonába kerültek. Ettől nem lett több a pénz, de hatékonyabbá vált a rendelkezésre álló szűkös keretek felhasználása, hiszen az oktatási intézményeket érintő döntések legalább a helyi közösségek szintjén születnek. Temes megyében az RMDSZ-nek 18 településen van önkormányzati képviselője (ebből három-három településen polgármestere, illetve alpolgármestere), s ez lehetőséget teremt az iskolák és ezeken belül a magyar tagozatok hatékonyabb támogatására.

A Temes megyei RMPSZ (Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége) a legjelentősebb **szakmai társulás**. Hatékonyan együttműködik az RMDSZ oktatási munkacsoportjával, részt vesz az oktatással kapcsolatos tervek, programok kidolgozásában, az oktatást érintő döntések előkészítésében. Ezenkívül jelentős szerepet vállal a pedagógus-továbbképzésekkel kapcsolatos ügyintézésben. Középtávú tervei között szerepel egy pedagógusközpont létrehozása (ennek első lépései már megvannak), mely az elszigetelten működő pedagóguscsoport szakmai fejlődését segíthetné el.

Egyre jelentősebb szerepük van az oktatás ügyét felvállaló **alapítványoknak és civil szervezeteknek**. 1999-től indult el egy olyan program, melynek elsődleges célja a civil-szervezet-építés támogatása volt. Ennek eredményeképpen a temesvári iskolák mellett jogi személyiséggel rendelkező szülői szervezetek, a vidéki településeken az oktatás támogatását prioritásként kezelő alapítványok és egyesületek jöttek létre. Az oktatást támogató alapítványok és civil szervezetek közül kiemelt szerepe van a:

- **Bartók Béla Alapítványnak**, melyet 1991 decemberében alapították a magyar iskolák volt diákjai és tanárai. Az alapítvány elsődleges célja a Bartók Béla Elméleti Líceum – Temes megye egyetlen önálló magyar középiskolája – anyagi-pénzügyi támogatása, de az évek során, az alapítvány pénzügyi megerősödése lehetővé tette, hogy támogatását kiterjessze a város és megye több iskolájára is. Fontosabb programjai:
 - szociális ösztöndíjprogram,
 - tanulmányi ösztöndíjprogram,
 - iskolafejlesztés támogatása,
 - az oktatói-nevelői munka szintjének javítása – pedagógusok továbbképzéseken, konferenciákon, tapasztalatcseréken való részvételének támogatása révén,
 - *Élő kapcsolat* program (a város 0–7 éves magyar gyermekeit tartalmazó adatbázis elkészítése, szociológiai felmérés készítése a magyar gyermekek román iskolába íratásának okairól, a magyar óvodai és iskolai hálózat népszerűsítése),

- az identitástudat megőrzését célzó rendezvények (diáktudományos ülésszak, történelmi kirándulás, irodalmi-történelmi vetélkedő stb.) támogatása,
- hagyományteremtő rendezvények szervezése (pl. Nyugdíjas Pedagógusok Napja, Nemzedékek Találkozója),
- tanári szolgálati lakásprogram.

Kiemelt fontosságú az Apáczai Közalapítvány által meghirdetett és a Bartók Béla Alapítvány által sikeresen megpályázott **szórványtámogatási program**, mely egy, a megye minden iskoláját érintő, sokrétű támogatási rendszer megvalósítását teszi lehetővé immár második éve. A program fő irányvonalai:

- iskolafejlesztés,
- ingázási költségtérítés diákok számára,
- tanári ösztöndíjak,
- napközi programok működtetése,
- anyanyelvi- és néptánc táborok támogatása.
- A temesvári **Szórvány Alapítvány** kutatásai révén kapcsolódik az oktatási problémák feltárásához, illetve megoldásához.
- Az egyetemi tanárokat és tudományos kutatókat tömörítő **Techné Egyesület** sajátosságából adódóan főként a felsőoktatás problematikájával foglalkozik, illetve ezen belül az anyanyelvhasználat lehetőségeinek kibővítésével (pl. anyanyelvű szakmai műhelyek, anyanyelven tartott tudományos ülésszakok stb.)
- A következő civil szervezetek támogató tevékenysége a helyi (városnegyed, település) oktatási intézményeihez kapcsolódik: *Gyárvárosi Szülők Egyesülete*, *Szülők az Iskoláért* (Temesvár), *Arató Andor Egyesület* (Lugos), *Zsombolyai Magyar Nőszövetség* (Zsombolya), *Cenadinum Szülői Egyesület* (Csanád), *Ótelekért Egyesület* (Ótelek), *Végvárárt Alapítvány*, *Rivetto Egyesület* (Végvár).

Az oktatási intézmények és magyar **egyházak** közötti kapcsolat általában jó. Az együttműködés formái, területei: közös rendezvények – főként a hagyományos vallási ünnepek alkalmával, gyermektoborzás támogatása, hátrányos helyzetű diákok családjainak támogatása, oktatási intézmények fejlesztésének támogatása – főként bútorzattal (pl. lugosi óvoda, zoldi tábor).

- A *római katolikus egyház* egy középiskolát működtet Temesváron. A Gerhardinum Római Katolikus Líceumnak két tagozata (magyar és román) van, diákjait pedig az egész egyház-megyéből (Arad, Krassó–Szörény, Temes) toborozza. Az egyház által szervezett hittan-órák nem minden esetben az anyanyelven folynak, ennek oka egyrészt az, hogy a hittanórát tartó pap nem beszéli (jól) a magyar nyelvet, vagy nyelvi szempontból vegyes csoportok esetén a mindenki által ismert nyelvet használják.

A hitoktatáson kívül rendszeresek az egyház által szervezett gyermek- és ifjúsági programok (lelki gyakorlatok, táborok, ifjúsági találkozók stb.)

- A *református egyház* által szervezett és működtetett vasárnapi iskolák jó kiegészítői a formális intézményes oktató–nevelői munkának. Sajnos azokon a településeken, ahol az anyanyelvű oktatás semmilyen formája nincs jelen, általában a vasárnapi iskolák is hiányoznak, hiszen egyrészt ezeket a tevékenységeket jó részt nyugdíjas vagy aktív pedagógusok vállalják, másrészt pedig ezeken a településeken a református hívek lélekszáma olyan kevés, hogy legfeljebb a szórványlelkész „gondoskodik” róluk.

Az utóbbi években rendszeressé váltak az egyház által szervezett (főként tanulmányi) kirándulások, többször felmerült a tábork megszervezésének ötlete, de ezek még nem váltak hagyományossá.

- A magyar anyanyelvű *evangélikus* és az *unitárius* hívek száma nagyon alacsony, így ezeknek az egyháznak a jelenléte az oktatási környezetben nem számottevő. A *baptista* egyháznak külön magyar gyülekezete van Temesváron, ennek keretén belül a hitoktatáson kívül számos gyermek- és ifjúsági programot szerveznek.

3. Oktatási kistérségekben való gondolkodás, tervezés

A települések földrajzi-életviteli sajátosságait figyelembe vevő optimális oktatási formák meghatározására, a szórványközösségek megmaradását és megerősödését szolgáló oktatásfejlesztési tervek összeállítására a következő programot dolgoztuk ki:

- funkcionális adatbázis összeállítása, ezzel párhuzamosan
- Temes megye oktatási kistérségekre bontása – az oktatási térkép összeállítása
- az oktatási helyzet értékelése – kistérségek szintjén
- az oktatási stratégiák meghatározása a következő évekre (2–4) – kistérségek szintjén
- cselekvési tervek kidolgozása – települések, illetve oktatási intézmények szintjén

3.1. A funkcionális adatbázis

Az adatbázis összeállításához felhasználtuk az elmúlt években végzett felméréseket, valamint további adatokat gyűjtöttünk kérdőíves és interjú módszerrel.

Az összegyűjtött adatokat a következő szinteken dolgozták fel és hasznosították:

- *Megye:* (általános oktatási helyzetkép)
- *Kistérség:* (magyar tannyelvű oktatási intézmények, fakultatív nyelvcsoport más intézményben, egyéb alternatív oktatási formák, a régió oktatási fejlesztési stratégiája)
- *Település:* (rövid bemutató, népszámlálási adatok, magyar igazolványt, illetve diákigazolványt kérelmezők száma, magyar tannyelvű oktatási intézmények, beiskolázási adatok, az oktatás helybéli támogatói, a településen élő magyar(ul tudó) pedagógusok, helyzetértékelés az adatok tükrében)
- *Oktatási forma:*
 - *iskola:* (rövid bemutató, fénykép, tárgyi feltételek, oktatási-nevelési feltételek, tanulók, végzős diákok helyzete, pedagógusok, iskolán kívüli rendszeres tevékenységek, kapcsolatok, támogatások, SWOT analízis, rövid/középtávú cselekvési terv)
 - *óvoda:* (rövid bemutató, fénykép, tárgyi feltételek, oktatási-nevelési feltételek, gyerekek, beiskolázott gyerekek helyzete, pedagógusok, óvodán kívüli rendszeres tevékenységek, kapcsolatok, támogatások, SWOT analízis, rövid/középtávú cselekvési terv)
 - *fakultatív csoport egyéb iskolában:* (rövid bemutató, fénykép, tárgyi feltételek, oktatási-nevelési feltételek, tanulók, végzős diákok helyzete, pedagógusok, iskolán/óvodán kívüli rendszeres tevékenységek, kapcsolatok, támogatások, SWOT analízis, rövid/középtávú cselekvési terv)

- *egyéb kiegészítő oktatási formák:* (típus, kezdeményező, rövid történet, „mozgató erő”, fenntartó/támogató)

3.2. Az oktatási kistérségek

Évek óta erősödik az a gondolat, hogy középtávon egy-egy iskolaközpont megszilárdításával lehet stabilizálni a sorvadó anyanyelvi oktatási hálózatot. Ez a központi gondolata a kistérségekben való gondolkodásnak, tervezésnek: általában a régióközpontban levő iskola a központi iskola (mely egy általános iskola), ennek vonzáskörébe tartozik több elemi iskola, illetve fakultatív nyelvcsoport. Megyei oktatási központ szerepe az egyetlen önálló magyar oktatási intézménynek, a temesvári Bartók Béla Elméleti Líceumnak van, mely 60 helyes bentlakásával biztosíthatja a továbbtanulás lehetőségét, főként (de nem csak) a középiskolai oktatás szintjén.

Az oktatási régiók megállapításánál a következő tényezők voltak irányadók:

- földrajzi elhelyezkedés,
- a meglévő (illetve már betervezett) úthálózat, általában elérhetőség,
- a létező oktatási hálózat, ennek jellemzői,
- a települések általános jellemzői,
- az önkormányzatok támogatási potenciálja.

Ezek alapján hét oktatási régiót határoztunk meg (lásd a mellékletben szereplő térképet is), melyeket az 5. táblázatban mutatunk be:

Régió	Régióközpont	A vonzáskörébe tartozó intézmények, csoportok	Megjegyzés 5. táblázat
Temesvár és környéke	Bartók Béla Elméleti Líceum – Temesvár (főleg középiskola szintjén)	iskolák: 1-es, 25-ös, 26-os, BBL, Gerhardinum óvodák: 5-ös, 6-os, 10-es, 12-es sz. óvodák, 11-es, 12-es, 26-os sz. napközik + Temesvár környéke: iskolák: Detta, Temesrékás óvodák: Újmosnica fakultatív csoportok: Gyér, Temesrékás, Temesfalva*, Medves*, Törökszákos	Nem hagyományos régió, többszintű felépítésű
Lugos	5. számú I–VIII. osztályos Iskola – Lugos	iskolák: Lugos, Bodófalva, Igazfalva, Szapáryfalva óvodák: Lugos, Bodófalva, Igazfalva, Szapáryfalva fakultatív csoport: Facsád	
Nagyszentmiklós	1. számú I–VIII. osztályos Iskola – Nagyszentmiklós	iskolák: Nagyszentmiklós, Csanád, Pusztakeresztúr óvodák: Nagyszentmiklós, Csanád, Pusztakeresztúr fakultatív csoport: Keglevicsháza*	
Zsombolya	1. számú I–VIII. osztályos Iskola Zsombolya	iskolák: Zsombolya óvodák: Zsombolya fakultatív csoport: Gyertyámos*	Sajátos elhelyezkedése miatt külön régió, előnyére válik a határmenti város fejlődési potenciálja

A régió	Régióközpont	A vonzáskörébe tartozó intézmények, csoportok	A táblázat folytatódik. Megjegyzés A táblázat folytatása
<i>Ótelek</i>	I–VIII. osztályos Iskola – Ótelek	iskolák: Ótelek óvodák: Torontálkeresztes, Ótelek fakultatív: Magyarszentmárton, Újvár, Csene, Aurélháza*, Torontálkeresztes*	
<i>Újszentes</i>	I–VIII. osztályos Iskola – Újszentes	iskolák: Újszentes óvodák: Újszentes fakultatív: Gyarmata*	A nagyváros közelsége miatt külön régiószerepet kap
<i>Végvár</i>	I–VIII. osztályos Iskola – Végvár	iskolák: Végvár, Ötvösd óvodák: Végvár, Gátalja, Ötvösd fakultatív: Gátalja, Buziás, Törökszákos–Ötvösd	

* A csillaggal jelölt fakultatív csoportok megalakulása folyamatban van.

Tekintettel sajátos elhelyezkedésükre, az alábbi települések/„településláncok” helyét a későbbiekben fogjuk megtalálni: **Varjas és Kisszentpéter, Fény és Csávós, Csák.**

3.3. Oktatási helyzetértékelés, oktatási fejlesztési tervek

Az oktatási helyzet értékelését az adatbázis adatainak értelmezése alapján, valamint a régiószintű szakmai tanácskozásokon használt technikák alapján készítjük el. Az oktatási tanácskozások résztvevői az érintett települések magyar pedagógusai (tanárok, tanítók, óvónők), az oktatást támogató civil szervezetek vezetői, az egyházak képviselői, a megyei, illetve helyi RMDSz-vezetők, az önkormányzati képviselők, polgármesterek, alpolgármester (esetenként), szülőbizottságok, szülői egyesületek vezetői, a magyar oktatásért felelős tanfelügyelő, valamint a programot vezető oktatási munkacsoport tagjai. Amint az előző felsorolás is mutatja, a project egyik lényeges alapelve, hogy a régiószintű helyzetértékelést és a stratégiák magállapítását, valamint a településszintű cselekvési tervek kidolgozását a pedagógusközösség csakis az oktatásügyekben döntő, az oktatást támogató, az oktatási szolgáltatások hasznélvezői részvételével végezze el. Ez a hatékony munka egyik lényeges feltétele.

A szakmai tanácskozásokon használt csoportmódszerek, technikák:

- SWOT-elemzés
- problémafeltárás NCM-technikával
- focus group módszer

A használt technikák elősegítik a nagycsoporton (kb. 30 személy) belüli hatékony kommunikációt, az általuk végzett csoportmunka megnöveli az aktív részvétel esélyét, a szü-

letett végeredmények pedig konkrét kapaszkodókat adnak a megfogalmazott célok eléréséhez.

4. A szórványoktatás néhány sajátos kérdésköre

4.1. A fakultatív nyelvoktatás mint „terep-előkészítő” munka

Évek óta az oktatással kapcsolatos problémák egyik legvitatottabb kérdése a magyar nyelv és irodalom fakultatív rendszerben való tanítása. Az ezzel kapcsolatos vélemények nagyon megoszlanak: vannak, akik teljes mértékben támogatják, de vannak olyanok is, akik szerint a fakultatív magyar nyelvoktatás rendkívül káros az anyanyelvű oktatásra nézve. Az alfejezet egy olyan stratégiát mutat be, mely a fakultatív oktatás előnyeire épít.

HOL ELŐNYÖS A FAKULTATÍV NYELVOKTATÁS BEVEZETÉSÉNEK TÁMOGATÁSA?

A fakultatív magyar nyelv és irodalom oktatását olyan településeken érdemes kezdeményezni, ahol nem volt, vagy több éve megszűnt a magyar nyelvű oktatás. Néhány éves fakultatív oktatás után nagyobb a valószínűsége annak, hogy magyar óvodai csoport, illetve elemi osztály indulhasson a településen (jó példa erre a temesrékási magyar tannyelvű I–IV. osztály beindulása). Tehát ezt az oktatási formát egyfajta „terep-előkészítő” munkának tekintjük, végső cél mindig a magyar tannyelvű elemi oktatás lehetőségének megteremtése. A végső cél érdekében a fakultatív magyar nyelvoktatás bevezetésével kialakulhat a magyar tannyelvű oktatás iránt érdeklődő, majd elkötelezett szülői csoport, megkezdődhet az anyanyelvű oktatással kapcsolatos alaptalan félelmek eloszlátása, fejlődhet a magyar nyelv és kultúra iránti igény. Ugyanakkor lehet a fakultatív nyelvoktatás bevezetésének egy másodlagos célja is: lehetőséget nyújt a magyar nyelv megismerésére és megtanulására más nemzetiségű érdeklődő gyerekeknek (a példák azt mutatják, hogy bizonyos településeken létezik ilyen irányú érdeklődés is).

HOL NEM ELŐNYÖS A FAKULTATÍV NYELVOKTATÁS TÁMOGATÁSA?

Azokon a településeken, ahol működik magyar tannyelvű iskola, vagy megvan annak a lehetősége, hogy a diákok egy közeli település magyar tannyelvű iskolájában tanulhassanak, a fakultatív nyelvoktatás negatív hatással van a magyar tannyelvű intézményre. A tapasztalat azt mutatja, hogy egy egészségtelen, rosszul értelmezett „versenyhelyzet” alakul, melyből az anyanyelvű oktatás vesztesen jöhet ki (lásd Igazfalva esetét). Mivel az anyanyelvű oktatás a személyiségfejlődés alapvető feltétele, valamint a közösséghez való tartozás kialakulásának legegyszerűbb módja, a fakultatív nyelvoktatás nem pótolhatja azt.

MIT JELENT A FAKULTATÍV NYELVOKTATÁS?

A fakultatív nyelvoktatásban résztvevő diákok heti 2-3 órában tanulják a magyar nyelvet és irodalmat, valamint a magyarságismeretet. A létszámtól függően külön csoportban tanulnak az I–IV osztályosok, illetve az V–VIII osztályosok (legkevesebb 7 diákkal indul csoport egy cikluson belül, 30 diáknál indítható két csoport). Amennyiben a magyar nyelv ismeretében nagy különbségek mutatkoznak, a foglalkozások differenciáltak a nyelvismeret szintje szerint is.

Tekintettel a nyelvismeret szintbeli különbözőségeire, ezek a csoportok sokszor úgy működnek, akár az összevont osztályok, csak nem korcsoport szerint, hanem nyelvismeret szerint alkotnak kiscsoportot a csoporton belül a tanulók. A felmérések szerint legalább három nyelvismereti szintet kell megkülönböztetnünk:

A – azok szintje, akik jól beszélnek magyarul, valamint írnak és olvasnak is magya-

B – azok szintje, akik beszélik a nyelvet, de nem tudnak írni és olvasni magyarul,

C – azok szintje, akik nem beszélik (jól) a nyelvet.

A hatékony nyelv- és irodalomtanulás feltétele, hogy kidolgozzák a megfelelő sajátos, differenciált tantervváltozatokat, és összeállítsák az ezeknek megfelelő tankönyveket, munkafüzeteket. Ami az alkalmazott tanítási módszereket illeti, főként a játékos jellegű, kommunikációfejlesztő módszerek javasoltak, hiszen elsődleges cél a nyelv elsajátítása, megkedvelése, az anyanyelvhez való kötődés megszilárdítása.

A PROGRAM IRÁNYÍTÓJA

Lehetőség szerint szakképzett tanító vagy olyan felsőfokú végzettséggel rendelkező helybéli lakos, aki ilyen irányú továbbképzéseken vesz részt. A továbbképzés akkor is hasznos, ha a csoport oktatója szakképzett pedagógus, hiszen a fakultatív nyelvoktatásnak sajátos problémái vannak. A továbbképző javasolt témái a következők: *Az év eleji felmérés és a csoportalakítás problematikája, Az I–IV. osztályos tanterv megbeszélése, bemutatása, A fakultatív oktatással kapcsolatos iskolai dokumentumok, Gyermekirodalom és az irodalmi művek tanításának módszertana, Magyar irodalom és az irodalmi művek tanításának módszertana, Magyar nyelvtan és a nyelvtanítás módszertana, Magyarságismeret, Gyermek- és népdalok; tanításuk módszertana, Beszéd- és kommunikációfejlesztés, A tanulási egység szervezése, Az ABC-tanítás sajátosságai, Az értékelés sajátosságai, A differenciált oktatás sajátosságai.*

Fontos lenne, ha a Bolyai Nyári Akadémia pedagógus-továbbképzési programjába helyet kapna a fakultatív nyelvoktatók képzése is.

HOL MŰKÖDNEK FAKULTATÍV NYELVCSOPORTOK?

Míg az elmúlt tanévben csupán négy helységben működött fakultatív nyelvcsoporthoz (a számításokban nem szerepel Szapáryfalva, Csanád és Igazfalva, hiszen itt működik magyar tannyelvű iskola, illetve a diákok kedvezményesen utazhatnak a legközelebbi magyar tannyelvű iskolába): Csenén, Gyéren, Magyarszentmártonban és Temesrékason, az idei tanévben ezeken kívül újabb településeken indult el vagy indult újra a fakultatív nyelvoktatás. Ilyen települések: Buziásfürdő, Facsád, Gátalja, Törökszákos, Újvár, Varjas. *(lásd 6. táblázat)*

A FAKULTATÍV NYELVOKTATÁSI RENDSZER BEÉPÜLÉSE AZ ANYANYELVŰ OKTATÁSI RENDSZERBE

A fakultatív nyelvoktatásban részesülő tanulók (szervezetten) – főként a ciklusok végén: IV. osztály, illetve VIII. osztály végén – lépnek be a magyar tannyelvű oktatásba. Ennek magyarázata az, hogy ebben a korban a szülők bátrabban küldik gyermekeiket a távolabbi iskolába, ahová naponta ingázni kell, vagy bentlakásba kell költözni. A 6. táblázatban szerepelnek azok az iskolák is, ahol a legkézenfekvőbb az anyanyelven való továbbtanulás. Ezek a tanulók a nyári szünetben egyrészt az anyanyelvi tábor keretén belül, másrészt pedig más kiegészítő program keretén belül sajátos felkészítőt vesznek részt, mely megkönnyíti a magyar tannyelvű oktatásba való belépést. A felkészítő során elsajátítják az egyéb tantárgyak tanulásához szükséges szakkifejezéseket, elmélyítik irodalmi és nyelvi ismereteiket.

A FAKULTATÍV CSOPORTOK SZEREPE A HELYI KÖZÖSSÉG ÉLETÉBEN

A fakultatív nyelvcsoporthoz jelentős szerepet töltenek be a helyi közösség kulturális életében. Felméréseink azt mutatják, hogy ezek a csoportok biztosítják a kisközösségek műve-

lődési eseményeit, évente átlagosan két-három alkalommal, általában a hagyományos ünnepekhez kapcsolódva (Karácsony, Anyák Napja, Húsvét, valamint az évzáró ünnepélyek)

6. táblázat

Régió	Helység	Szint	Csoportszám	A pedagógus képzettsége	Szervezési forma	Továbbtanulási lehetőség
<i>Temesvár és környéke</i>	Gyér	I–IV. V–VIII.	1 1	tanító	iskolán belül	Temesvár (V–)
	Temesrékás	V–VIII. kezdő, haladó	1 1	érettségi, több- éves pedagó- giai tapasztalat	iskolán belül	Temesvár (V–)
	Varjas	I–IV. V–VIII.	1 1	érettségi	iskolán belül	Temesvár (V–)
<i>Lugos</i>	Facsád	V–VIII.	1	tanár	iskolán kívül, egyházi támo- gatás	Lugos (V–VIII) Temesvár (IX–)
<i>Ótelek</i>	Csene	I–IV. V–VIII.	1 1	tanító	iskolán belül	Ótelek (V–VIII) Temesvár (IX–)
	Magyarszent- márton	I–IV.	1	állatorvos, továbbképzés	iskolán belül	Ótelek (V–VIII) Temesvár (IX–)
	Újvár	I–IV. V–VIII.	2 4	állatorvos, továbbképzés	iskolán belül	Ótelek (V–VIII) Temesvár (IX–)
<i>Végyvár</i>	Buziásfürdő	V–VIII.	1	mérnök-tanár	iskolán belül	Végyvár (V–VIII) Temesvár (IX–)
	Gátalja	I–IV. V–VIII.	1 1	érettségi, több- éves pedagó- giai tapasztalat	iskolán belül	Végyvár (V–VIII) Temesvár (IX–)
	Törökszákos- Ötvösd	V–VIII.	1	tanító	iskolán kívül	Végyvár (V–VIII) Temesvár (IX–)

A FAKULTATÍV NYELVOKTATÁST TÁMOGATÓ PROGRAM KULCSELEMEI:

- azoknak a településeknek a feltérképezése, ahol az anyanyelvű oktatás előlépéseként szorgalmazni kell a fakultatív nyelvcsoportok beindítását (ilyen települések elsősorban: Gyertyámos, Medves, Temesfalva, Keglevicsháza, Auréllháza, Fény és Csávos)
- a fakultatív nyelvoktató pedagógusok szakmai továbbképzésének megszervezése, lebonyolítása,
- a fakultatív nyelvcsoportok sajátos, differenciált tantervváltozatainak kidolgozása, tankönyvek, munkafüzetek megírásának támogatása,
- a csoportok tankönyvvel, könyvtárral és oktatási segédesszettel való ellátásának biztosítása,
- a fakultatív rendszerben tanuló diákok számára megyei szintű közös tevékenységek szervezése – ilyen tevékenységek lehetnek elsősorban a különböző találkozók, közös

színházlátogatások, báb-előadások, kirándulások stb., a későbbiekben pedig nyelvtudás szerint differenciált anyanyelvi vetélkedők, mesemondó, versmondó versenyek stb.

- a fakultatív rendszerben tanuló diákok anyanyelvi táborának megszervezése.

4.2. A tehetségkutatás és -gondozás lehetőségei szóránymagyar közösségekben

Nem vitás, hogy tehetséggondozásra szükség van. A tehetséggondozás elhanyagolása talán a legveszélyesebb meg gondolatlansága a társadalomnak, hiszen éppen az egyetlen kifogyhatatlan erőforrását – az emberi tehetséget – hagyja figyelmen kívül.

DILEMMÁK A TEHETSÉGGONDOZÓ OKTATÁSI STRATÉGIÁK KÖRÜL

Többek között vitás lehet az, hogy melyik tehetséggondozó oktatási stratégia hatékonyabb. Ezt a dilemmát úgy is megfogalmazhatnánk, hogy „együtt vagy külön?”, illetve „gyorsítva vagy dúsítva, gazdagítva?”

Ezek az oktatási stratégiák nem kizáró jellegűek, gyakran összekapcsolódnak, kiegészítik egymást. A különböző stratégiák a következő szervezési formákban körvonalazódnak:

- **A tehetséges tanulók elkülönítésén, csoportosításán alapuló stratégiák**

A leginkább kidolgozott, elméletileg megalapozott és kísérletekkel vizsgált szervezési formák azok, amelyekben a tehetséges tanulók megszokott környezetükből kiemelve, számukra létesített speciális iskolákban, osztályokban vagy csoportokban tanulnak.

- **A tanulmányok gyorsításán alapuló stratégiák**

A kiemelkedő képességű tanulók egyik legfontosabb jellemzője az, hogy rövidebb idő alatt képesek felfogni és feldolgozni az új információkat. Erre alapoznak a gyorsítási stratégiák, melyek lényege, hogy hozzáigazítják a tanulás időtartamát a tehetséges tanulók képességeihez, biztosítva az egyéni ritmusnak megfelelő fejlődést. A tanulmányok gyorsítására alapozó szervezési formák: korai beiskolázás, „teleszkopizált programok”, pl. fokozatugrás, egybekapcsolt osztályok, hathetes nyári intenzív programok, „folyamatos programok” – olyan képzési formák, melyek nem tanulmányi évekből állnak, hanem szintek, egységek rendszere (a ciklusokon belül a különböző szinteket minden diák saját ritmusának megfelelően éri el), olyan programok, amelyekben csak egy bizonyos tantárgyra vonatkozik a gyorsítás, tutorrendszeren alapuló program, távoktatási rendszerben megvalósuló program stb. Ugyanakkor a kiemelkedő képességű tanulókból álló speciális osztályok programjai is tekinthetők olyan programoknak, melyek a tanulmányok gyorsítását tekintik alapvető stratégiának.

- **A tananyag dúsításán, gazdagításán alapuló stratégiák**

Ennek a stratégiának a hívei azt hangsúlyozzák, hogy nem a tanulási sebesség, hanem a mély, átfogó jellegű tudás a fontos. Ezért azok a programok, melyek erre a stratégiára épülnek, kiegészítik, illetve bizonyos értelemben hozzáigazítják a normál iskolai tanterveket a tehetséges tanulók igényeihez, biztosítva ezáltal a kiemelkedő képességek fejlesztését. Míg legfontosabb előnye, hogy nem emeli ki, nem szakítja el megszokott környezetétől a tehetséges diákot, a legnagyobb veszélyt az esetleges túlterhelés jelenti. Bár látszólag ezek a formák a legkönnyebben beépíthetők a normál/reguláris iskolarendszerbe, el-képzhetetlenek megfelelő anyagi bázis és tehetséggondozásban szakképzett pedagógusok nélkül. Ismert formái a következők:

- Tehetséggondozó jellegű programok beiktatása a helyi tantervekbe.
- Műhelyek, szakkörök szervezése – iskolán kívüli tevékenységek, melyek érdeklődési területek szerint jönnek létre. Vezetőik pedagógusok vagy más szakemberek.
- Kutatási programokban való részvétel – a kiemelkedő tehetségű tanulók kutatási programokba kapcsolódnak be, vagy ilyeneket kezdeményeznek, ezáltal elmélyítik, kibővítik tudásukat, és ugyanakkor később jól kamatoztatható készségekre is szert tehetnek.
- Irányított egyéni tanulás – a tehetséges tanulókkal egy-egy szaktekintély foglalkozik (más néven tutor), főként konzultáció, tanácsadás formájában.
- Szakmai közösségek, körök munkájába való bekapcsolódás – a kiemelkedő képességű tanulók az érdeklődési körüknek megfelelő szakmai közösségek munkájában vesznek részt, például a tudományos ülésszakokon, konferenciákon, különböző tudományos jellegű programokba kapcsolódnak be stb. Az előző két forma is bizonyos fokig ide tartozhat.
- Nyári akadémiák, tematikus táborok szervezése – ezek a formák megfelelő alkalmat nyújthatnak bizonyos témák elmélyítésére vagy kiegészítésére, lehetőség nyílik külső szakemberek bevonására és csökken a túlterheltség veszélye.

Mindegyik stratégiának, mindegyik szervezési formának megvannak az erős és a gyenge pontjai. Túl az általános képen, mindig a meghatározott helyi kontextus jellegzetességei emelik ki a pozitívumokat, vagy tompítják el a negatívumokat. Ugyanaz a tehetséggondozó program egymásnak ellentmondó hatásokat válthat ki különböző kultúrákban, országokban, vidékeken, vagy akár iskolákban, osztályokban. Ezért sem létezhetnek általános „receptek” a tehetséggondozásban. Ez viszont nem kisebbíti az általános keret-programok, módszertani utasítások fontosságát, nem zárja ki az általános stratégiák kidolgozásának, kutatásának szükségességét.

TEHETSÉGGONDOZÁS EGY SZÓRVÁNYMAGYAR KÖZÖSSÉG SZEMSZÖGÉBŐL

A tehetséggondozás kérdésköre sajátos problémákkal bővül kisebbségi és ezen belül szórvány-helyzetben. Bár a közösség megmaradása és fejlődése szempontjából rendkívül fontos a kiemelkedő képességű tanulók korai felismerése és fejlesztése, a közoktatás által kínált lehetőségek kiaknázásában hátrányt jelenthet egy nemzeti kisebbséghez való tartozás. A szórványlét jellegzetes gondjai tovább szűkítik az alkalmazható tehetséggondozó stratégiák körét.

Mivel a tehetséggondozó programokat is csak a helyi jellegzetességek függvényében lehet értékelni, a következőkben a Temes megyei magyar szórványközösség szempontjából vizsgáljuk meg ezt a kérdéskört.

A 2002. évi népszámlálás adatai szerint Temes megyének 51 412 (7,58%) magyar nemzetiségű lakosa van. A magyar gyerekek kevesebb mint egyharmada tanul anyanyelvén. A megyében 23 óvoda, 8 I–IV. osztályos elemi iskola, 9 I–VIII. osztályos általános iskola, egy I–XII. osztályos önálló magyar tannyelvű középiskola és egy IX–XII. osztályos felekezeti középiskola van. Az óvodások száma 530 körüli, I–IV osztályban 433 tanuló, V–VIII. osztályban 403 tanuló, IX–XII. osztályban pedig 361 tanuló jár. A magyar tannyelvű óvoda- és iskolahálózat keretén belül 31 óvónő, 33 tanító és közel 120 tanár dolgozik.

A TEHETSÉGGONDOZÁS LÉTEZŐ FORMÁI

- Évtizedek óta működnek jól-rosszul a szakkörök.

- Versenyekre való felkészítés formájában folyik egyfajta tehetséggondozás, de ez inkább időszakos jellegű.
- Az utóbbi években volt néhány halvány próbálkozás arra, hogy a szakmai közösségek a tehetséges diákokat bevonják tudományos tevékenységeikbe, díjakat ajánlottak fel egyéni vagy kiscsoportos tudományos munkák elkészítésére.
- 1992-től speciális csoportok létesültek a temesvári Bartók Béla Elméleti Líceumban intenzív nyelvtanulás céljából.

Ezek a próbálkozások távolról nem jelentenek biztató perspektívát az anyanyelvükön tanuló, kiemelkedő képességű magyar tanulóknak. Tudatosan művelt tehetséggondozásra és -gondozásra van szükség.

A megfelelő szakmai háttér biztosítása és az anyagi bázis megteremtése bármilyen tehetségfejlesztő program feltétele. Ezekon kívül szórványhelyzetben az alacsony tanulólétszám jelenti a legnagyobb gondot: nem hozhatók létre speciális iskolák, osztályok (egy iskolán belül általában nincsenek párhuzamos magyar osztályok), sok helyen csoportok sem (az osztályok többségében 10 körüli az osztálylétszám) a megfelelő számú tanuló hiánya miatt. A gyorsítás elvére épülő formák sem jelenthetnek alternatívát ebben a helyzetben. Tehát, kizárásos alapon, csak a dúsításra alapozó formák jöhetnek számításba. Ezek közül a helyi tantervek biztosíthatják azt a keretet, amelyben kiépíthető egy tehetséggondozó program váza, melyet megfelelő módon kiegészíthetnek a többi formák (szakkörök, műhelyek, kutatási programok, tutorrendszer, nyári akadémiák, e-learning csoportok stb.).

HELYI PROJECT–TÁLENTUM

A terv fő célja a tehetséggondozási program megvalósításához szükséges előfeltételek megteremtése. Ennek érdekében a következő részfeladatokat határoztuk meg:

- a pedagógusközösség megnyerése, felkészítése, bevonása a program megvalósításába;
- a kiváló képességű tanulók kiválasztása (két lépcsőben);
- a különböző műveltségi területeknek – nyelv és kommunikáció, matematika, természettudományok, társadalomtudományok, technika – megfelelő differenciált curriculumok kidolgozása, a megfelelő oktatási formák kijelölése;
- a program tényleges megvalósításához szükséges humán, információs, anyagi és pénzügyi erőforrások feltérképezése.

4.3. Speciális oktatás anyanyelven

Temes megyében nincs intézményes kerete az anyanyelven történő speciális oktatásnak (minden szóránymegyében ugyanez a helyzet). A Temes megyei anyanyelvű speciális oktatás egyetlen (szakmai) kapaszkodója a Bartók Béla Elméleti Líceumban működő pszichológiai és logopédiai kabinet, mely egyet-len szakembert (egy pszichológust) foglalkoztat. A kabinet munkájának hatékonyabbá tétele szempontjából fontos volna egy legalább három szakemberről (pszichológus, logopédus és gyógypedagógus) álló csapat alkalmazása, hiszen a kabinet nyújtotta szolgáltatásoknak a teljes megyére (!) ki kell terjedniük. Ami az eddigi elképzeléseket, illetve konkrét megoldás-kereséseket illeti, a következőkről lehet beszámolni:

Több mint hat éve született egy olyan elképzelés, hogy legalább Temesvárott (tekintettel arra, hogy az elemi osztályosok számára nincs megfelelő kollégiumi rendszer) évenként induljon egy felzárkóztató jellegű kiegészítő osztály, minden évben más-más oktatási intézményben – a konkrét helyzetnek, elvárásoknak, igényeknek megfelelően. Ebbe az osztályba egy vagy két évig járhattak volna a gyerekek, ezután beépültek volna a hozzájuk közelebb eső magyar II. vagy III. osztályba. A „programvázlat” csak tervek szintjén maradt meg, egyrészt azért, mert nem volt meg az a törvényes keret, amelybe ez beilleszthető lett volna, másrészt pedig olyan mértékben csökkent a beiskolázott diákok száma, hogy az osztályok beindulása nagyon gyakran 1-2 gyereken múlt, így veszélybe került volna az amúgy is bizonytalan tagozatok megmaradása.

HIÁNYPÓTLÓ RÉSZMEGOLDÁSOK

- A rész megoldások közül legismertebb a tanítók által felvállalt tanítási idő utáni egyéni vagy kiscsoportos foglalkozások. A pszichológus által végzett felmérések és a tanító által végzett megfigyelések alapján a két szakember közösen kidolgozza azt a fejlesztő programot, amelyet a tanító valósít meg, időnként konzultálva a pszichológussal. Esetenként a fejlesztő foglalkozások pszichológiai módszerekkel egészülnek ki – amelyeket a pszichológus végez. A pszichológussal való szoros és hosszú távú együttműködés gyakorlatilag csak a temesvári iskolákban tanító pedagógusok esetében valósítható meg.
- Azok a temesvári iskolák, amelyekben (már négy éve) napközi program működik, a hiánypótlás egy újabb lehetőségét hasznosíthatják. Bár a napközi program elsődleges célja azoknak az anyanyelven tanuló I–IV. osztályos gyermekek családjainak támogatása, ahol a szülők munkahelyi kötelezettsége nem teszi lehetővé a gyerekek déli hazavitelét, illetve délutáni tanulásuk felügyeletét, ez a fajta foglalkozás lehetőséget nyújt a tanulási nehézségekkel küszködő gyerekekkel való differenciált foglalkozásra.

TOVÁBBI MEGOLDÁS-KERESÉSEK

A jelenleg még javaslat formájában lévő új közoktatási törvény (amennyiben hatályba lép) új megoldásokat kínálhat a problémára. A VI. fejezet (ez foglalkozik a speciális oktatás kérdésével) 46. cikkelyének 2. bekezdése szerint a speciális oktatásnak két komponense van: a sajátos intézményekben megszervezett speciális oktatás, illetve a hagyományos oktatási intézményekben létrejövő integrált speciális oktatás. Az utóbbi irányzat évek óta ismert, új eleme az, hogy a törvényjavaslat szerint erre a kisebbségi iskolákban is sor kerülhet.

4.4. A szakoktatás kérdése szórványban

A szórványvidéki szakoktatás kérdése egyike a legkényesebb kérdéseknek. Az alacsony diákszám az elsődleges oka annak, hogy nehéz a meglévő keretek közt a szakoktatási hálózatot létrehozni. Változó világunkban nehéz megtalálni azt az egy, legfeljebb két szakot, amelynek a létszám szerint létjogosultsága lenne. Ugyanakkor köztudott, hogy a hatékony szakoktatás igen pénzigényes, ezért az sem lehet életképes stratégia, hogy egy-egy két évenként új szakokat indítsanak a magyar nyelven tanító iskolák.

AZ ELMŰLT ÉVTIZED SZAKOKTATÁSI FORMÁI

Az 1991/92-es tanévben indult (1994/95-ben végzett) az utolsó szaklíceumi osztály az Electromotor Líceumban. Többévtizedes szakoktatási folyamat szűnt meg ezáltal.

Ugyanabban a évben indult – annak reményében, hogy egy keresett szak (autóbádogos) iránt nagyobb lesz az érdeklődés, új szakliceumi osztály indult az Auto Iskolaközpontban, de egy évfolyamnál többet ez a kezdeményezés sem tartott.

Az 1993/94-es tanévben új szakképzési forma bevezetésével próbálkoztak: kétéves építőipariinas-osztályt sikerült elindítani, de két évfolyamnál többet ez a forma sem élt meg.

Az 1991/92-es tanévtől a Bartók Béla Elméleti Líceum is módosított az osztályok profilján. A szakoktatás szempontjából az akkor indított és azóta is jól működő és komoly érdeklődésre számíto köz-gazdasági osztály volt, mely jelen pillanatban az egyetlen szakoktatási forma a megyében.

A már említett formák mellett 1998/99-től különböző profilú posztliceális osztályokat hirdetett meg a Bartók Béla Elméleti Líceum (ez a líceum utáni 1–3 éves oktatási forma általában tandíjas). Az elsőként induló tanító- és óvóképző osztályokon (bár ez nem tekinthető hagyományos szakképzési formának) kívül a következők – 1999/2000-ben gazdasági profilú, 2000/2001-ben szociális munkás profilú – érdeklődés hiányában nem indultak.

Ugyancsak a szakoktatáshoz kapcsolódnak azok a felnőttek részére szervezett számítástechnika-tanfolyamok, amelyeket több ízben is megszervezett a Bartók Béla Elméleti Líceum.

A TÉMAKÖRBE VÉGZETT FELMÉRÉSEK

Az elmúlt hat-hét évben (a létező szakoktatási osztályok megszűnte után) a helyi pedagógusközösség rendszeres módon felméréseket végzett a VII–VIII. osztályos diákok, illetve szüleik körében arról, hogy hol szeretnének továbbtanulni, milyen iskolatípusban, milyen szakon és milyen indítékok vezérlik a választások megtételében. (Az 1998/99-es tanévtől rendszeres pályaaorientációs foglalkozásokon is részt vesznek a VII–VIII. osztályos diákok.) A felmérések általános tapasztalata az, hogy a szakoktatás iránt érdeklődő diákok érdeklődési köre rendkívül szerteágazó, nem sikerül kiválasztani egy (két) olyan szakot, amely vonzaná a szakoktatás iránt érdeklődőket.

LEHETSÉGES ALTERNATÍVÁK, TERVEK

- Tekintettel az érdeklődők nagy szakmai szóródására, úgynevezett „mozaik” osztály megvalósítását lehetne kezdeményezni, amely több – akár öt-hat – különböző szakoktatást tenne lehetővé egy osztályon belül úgy, hogy a törzsanyag tanítása lenne közös, a szakképzés pedig csoportokban valósulna meg (pl. magyar végzősökben érdekelt cégek hathatós közreműködésével).
- A szakoktatási hálózat régiószinten (Arad, Hunyad, Temes) való megtervezése bővítené a képzési lehetőségek táráát. Ennek feltétele egy megfelelő kollégiumi rendszer megléte.
- A jelenleg még javaslat formájában lévő új közoktatási törvény 34. cikkelyének 3. bekezdése annak a lehetőségét veti fel, hogy vidéki általános iskolák keretén belül is szervezhető inas-osztály. Temes megyében ilyenek megszervezésére Végváron és Óteleken lehet gondolni. A VIII. osztályt végzett és oktatási rendszerből kimaradt diákok körében végzett felmérések, valamint a környékbeli gazdasági tényezők alapján
- Fontos a posztliceális képzési forma megőrzése az oktatási kínálatban, további előtanulmányokat kell végezni annak felmérésére, hogy milyen szakok iránt van kereslet, milyen anyagi és emberi erőforrások állnak az oktatási hálózat rendelkezésére.
- A felnőttoktatás iránti igény nőni fog az elkövetkezendő időszakban, ezért fontos azoknak a feltételeknek a feltérképezése amelyek az anyanyelvű felnőttképzést lehe-

tövé teszik. Körvonalazódik egy olyan előtanulmány is, mely a kistérségekben kihelyezett tagozatokkal működő felnőttoktatási formák iránti igényt, illetve ennek megvalósíthatóságát vizsgálja. Egy ilyen jellegű project csakis azoknak a gazdasági tényezőknek a partnerségével képzelhető el, akik meghatározó szerepet töltenek be a kistérségi életében.

4.5. A távoktatás adta lehetőségek – Teleházak beépítése az anyanyelvű oktatási rendszerbe

Információs társadalmunk egy új oktatási formája – a távoktatás is fontos eleme lehet a szórványmagyar közösségek oktatásának. Ez a megoldás elsősorban a közösség azon tagjait integrálhatja az anyanyelvű oktatás rendszerébe, akik a hagyományos formákhoz nem férnek hozzá, de kiegészítheti a más oktatási formák által nyújtott szolgáltatásokat is.

A kérdéskör oly módon vált aktuálissá, hogy az elmúlt években Temes megyében is elkezdődött a Teleházak rendszerének kiépítése – jelenleg hét településen létezik Teleház. Ezek közül két esetet vizsgálunk: Újszentest, ahol létezik magyar tannyelvű óvoda és iskola, valamint Csák esetét, ahol a Teleház valósíthatná meg az anyanyelvű oktatáshoz való kapcsolódást.

MI A TELEHÁZ?

A Magyar Teleház Szövetség meghatározása szerint⁵ a Teleház egy sajátos infrastruktúra-intelligencia a helyi közösség szolgálatában, melynek elemei: modern kommunikációtechnika és vele együttműködő, modern irodai, számítás-, oktatás és egyéb technika; közösségi tér; szervezési képesség, kapacitás; lehívható szakértelem, tudás, információk.

A Teleház ott valósítja meg a kapcsolatot a jövővel, ahol a szükség óriási, de a lehetőség kevés, azaz a kistérségeken.

A TELEHÁZ SZEREPE AZ ANYANYELVŰ OKTATÁSBAN

A két vizsgált helyszín Újszentest, valamint Csák.

Újszentest egyike azon településeknek, ahol a magyarság szinte fele-fele arányban él. A településen magyar tannyelvű iskola és óvoda működik. Két hagyományörző csoport (táncsoport és népdalkör) is működik a községben. Az újszentesti Teleház elsősorban az iskola által biztosított anyanyelvű oktatást egészítheti ki, mélyítheti el, teheti gazdagabbá és vonzóbbá. Ennek elsődleges feltételei az ehhez szükséges számítógépes oktatóprogramok beszerzése, valamint a pedagógusok ilyen irányú továbbképzése. A Teleház által biztosított Internetes hozzáférés komoly segítséget jelent a pedagógusoknak (önképzési lehetőség stb.) és a diákoknak (érdeklődési kör bővítése, szélesebb körű informáltság stb.) egyaránt. Ugyanakkor helyet és infrastruktúrát biztosíthat különböző anyanyelven történő felnőttoktatási formáknak.

A Csákon élő magyarság a település lakosságának közel egynegyedét teszi ki. Helyesebb magyar származású lakosságról beszélni, hiszen a felmérések azt mutatják, hogy az asszimilációs folyamatok igen erőteljesek. A településen jelenleg nincs semmiféle intézményszerű anyanyelvű oktatási forma (legutóbb a 90-es évek elején volt ilyen irányú kezdeményezés, mely kudarcba fulladt). A római katolikus egyház szerepe jelentős a településen, az általa működtetett Caritas szervezet fontos gazdasági tényezője a községnek.

Csák esetében a Teleház esélyt biztosíthat a távoktatási anyanyelvi programokhoz való hozzáféréshez, ezáltal bekapcsolva a helyi magyarságot egy alternatív oktatási szolgáltatásba. Egy ilyen típusú program beindításának előfeltételei a következők:

- a helybéli lakosok magyar nyelv tanulása iránti igény szintjének növelése különböző helyi, illetve regionális rendezvények, anyanyelvi táborok, anyaországbeli kirándulások stb. révén,
- a fakultatív nyelvoktatás számára kidolgozott sajátos és differenciált oktatási anyagok (három – A, B, C – szint) átdolgozása távoktatásra alkalmas formába,
- annak a pedagóguscsoportnak a kialakítása, illetve képzése, mely a szükséges koordinációs, konzultációs feladatok ellátását biztosítja.

Ezek azok a minimum-feltételek, melyek teljesítésével lehetővé válna egy anyanyelvi távoktatási program beindítása kísérleti jelleggel. A pontosabb kép kialakítása, valamint a későbbi gazdaságosabb működtetés érdekében hasznos volna, ha ez a típusú kísérlet több (más megyei) szórványközösségben is elindulna.

